

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра ПСИХОЛОГІЇ

На правах рукопису

МЕЛЬНИК МАКСИМ СЕРГІЙОВИЧ

**СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В
ПДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Сергієні Олена Віталіївна,
доктор медичних наук,
професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 6 від 01.02.2022

Завідувач кафедри

(підпис) Людмила ПРИСНЯКОВА
(І'мя, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2022

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра	психології
Освітній ступінь	магістр
Спеціальність	053 психологія
Освітня програма	психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач

кафедри психології

Людмила ПРИСНЯКОВА

(підпис)

10.02.2022

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Мельник Максим Сергійович

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи «Вплив соціально-психологічних особливостей середовища на формування особистості в підлітковому віці»

2. Науковий керівник Сергієні Олена Віталіївна, доктор медичних наук, професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи на кафедру 10.02.2021р.

4. Мета кваліфікаційної роботи дослідити вплив психологічних особливостей особистості на комунікативну компетентність студентів, її стратегії та тактики.

5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи

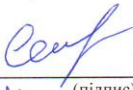
- визначити поняття розвитку особистості та охарактеризувати його як одну з основних категорій психології й педагогіки;
- розглянути рушійні сили і умови розвитку особистості дитини у підлітковому віці;
- дати соціально-психологічну характеристику дітей підліткового віку;
- вивчити соціально-психологічні чинники, які впливають на розвиток підлітків;

5. емпірично дослідити роль навколишнього середовища навчального закладу на формування особистості дітей підліткового віку

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ	Жовтень 2021р.	Виконано
2	I Розділ	Листопад 2021р.	Виконано
3	II Розділ	Листопад 2021р.	Виконано
4	III Розділ	Грудень 2021р.	Виконано
5	Робота в цілому	Грудень 2021р.	Виконано

Науковий керівник

(підпис)

Олена СЕРГІЄНІ

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Максим МЕЛЬНИК

Дата видавання завдання 15.09.2021р.

АНОТАЦІЯ

Мельник М.С. Вплив соціально-психологічних особливостей середовища на формування особистості в підлітковому віці / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2022.

Зміст анотації

Актуальність роботи Вплив соціального середовища на формування особистості здійснюється тільки в тому разі і за умови, що вона сама у результаті активного ставлення до соціального середовища здатна керуватися ним як орієнтиром у своїй життєдіяльності. У такому разі правомірно говорити про співвідношення провідного впливу середовища і конкретного ставлення до неї особистості. Ці показники становлять зміст соціальної ситуації. Залежно від вікових особливостей, умов проживання, внутрішніх процесів розвитку особистості змінюються її переживання, ставлення до навколишнього світу, тобто формується соціальна ситуація розвитку.

Мета: дослідити вплив психологічних особливостей особистості на комунікативну компетентність студентів, її стратегії та тактики.

Об'єкт: особистість підлітка.

Предмет: соціальне середовище навчального закладу як фактор розвитку особистості дитини у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження - соціальне середовище, зокрема спілкування та адаптація до навчального процесу, здійснює вплив на розвиток особистості підлітка.

Завдання:

- визначити поняття розвитку особистості та охарактеризувати його як одну з основних категорій психології й педагогіки;
- розглянути рушійні сили і умови розвитку особистості дитини у підлітковому віці;
- дати соціально-психологічну характеристику дітей підліткового віку;
- вивчити соціально-психологічні чинники, які впливають на розвиток

підлітків;

- емпірично дослідити роль навколишнього середовища навчального закладу на формування особистості дітей підліткового віку.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні **методи**: теоретичні, емпіричні, математично-статистичні методи обробки результатів емпіричного дослідження.

Для проведення емпіричного дослідження був використаний **психодіагностичний комплекс**: методика «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2)», методика «Діагностика рівня емпатичних здібностей» В.В.Бойко, методика «Індивідуально-типологічний опитувальник» Л.М.Собчик, методика «Агресивна поведінка» Е.П.Ільїна, П.А.Ковальова, Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні В.В. Бойко, методика діагностики міжособистісних стосунків Т.Лірі, встановлення особистісно-характерологічних акцентуацій К.Леонгарда, опитувальник структури темпераменту В.М.Русалова, авторська анкета визначення домінуючих стратегій та тактик комунікативної діяльності.

Результати дослідження свідчать про те, що *емпатичні здібності, рівень нестриманості* (агресивна поведінка), *складові структури темпераменту* (Предметна ергічність (ПЕ), Соціальна ергічність (СЕ), Пластичність (П), Соціальна пластичність (СП), Темп (Т), Соціальний темп (СТ), Емоційність (Ем), Соціальна емоційність (СЕМ)),

особистісно-характерологічні акцентуації (Гіпертимність, Рігідність, Емотивність, Педантичність, Тривожність, Циклотимність, Демонстративність, Збудливість, Дистимність, Екзальтованість)

домінуюча стратегія психологічного захисту у спілкуванні («Миролюбивість», «Уникнення», «Агресія»),

індивідуально-типологічні особливості («Екстраверсія», «Спонтанність», «Агресивність», «Рігідність», «Інтроверсія», «Сенситивність», «Тривожність», «Лабільність»),

стилі міжособистісних стосунків («Авторитетний», «Незалежний - Домінуючий», «Агресивний», «Недовірливий - Скептичний», «Покірно - Сором'язливий», «Залежний», «Співпрацюючий», «Альтруїстичний») впливають на *комунікативну компетентність та стратегії і тактики комунікативної діяльності* («Активний маніпулятор», «Пасивний маніпулятор», «Маніпулятор, якій змагається», «Байдужий маніпулятор», «Актуалізатор», «Обвинувач», «Той, що догоджає»).

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в розширенні знань щодо особливостей розвитку дітей підліткового віку та вплив соціальних факторів шкільного середовища на формування їх особистості.

Практичне значення: результати даного дослідження можуть бути використані шкільними психологами, педагогічними працівниками, батьками, в роботі з підлітками для гармонійного розвитку їх особистості, а також в процесі моніторингу психологічного стану та при наданні психологічної допомоги.

Ключові слова: ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ЧИННИКИ СЕРЕДОВИЩА, ОСВІТНІЙ ЗАКЛАД, ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ, СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ СПІЛКУВАННЯ.

Список публікацій здобувача:

1. ВПЛИВ ЧИННИКІВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ. **Сергієні О. В., Мельник М. С.** The 7th International scientific and practical conférence “Modem directions of scientific research development” (December 22-24, 2021) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2021, p. 493-500.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	7
1.1. Розвиток особистості як одна з основних категорій психології й педагогіки. Поняття розвитку особистості.....	7
1.2. Рушійні сили і умови розвитку особистості дитини підліткового віку....	20
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДОВИЩА І СПЕЦИФІКА ЙОГО ВПЛИВУ НА ПІДЛІТКА.....	31
2.1. Соціально-психологічна характеристика дітей підліткового віку...	31
2.2. Вплив соціально-психологічних факторів на розвиток особистості і поведінки підлітка.....	38
1.3. Відхилення у розвитку як результат несприятливого впливу середовища на особистість дитини підліткового віку.....	47
1.4. Механізми спілкування. Поняття та загальна характеристика впливу у міжособистісній взаємодії.....	54
Висновки до другого розділу	67
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	70
3.1. Організація й методи дослідження	70
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	80
ВИСНОВКИ	95
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Людина стає особистістю лише у процесі соціалізації, тобто спілкування, взаємодії з іншими людьми. Позасуспільством духовне, соціальне виховання, психічний розвиток відбуватися не може. Реальна дійсність, в умовах якої формується людина, називається середовищем, тому на сьогодні вивчення поняття середовища і його впливу на людину, дитину в тому числі, є нагальною і актуальною проблемою.

Вплив соціального середовища на формування особистості здійснюється тільки в тому разі і за умови, що вона сама у результаті активного ставлення до соціального середовища здатна керуватися ним як орієнтиром у своїй життєдіяльності. У такому разі правомірно говорити про співвідношення провідного впливу середовища і конкретного ставлення до неї особистості. Ці показники становлять зміст соціальної ситуації. Залежно від вікових особливостей, умов проживання, внутрішніх процесів розвитку особистості змінюються її переживання, ставлення до навколишнього світу, тобто формується соціальна ситуація розвитку.

Підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 14-15 років, що відповідає середньому шкільному вікові, тобто 5-9 класам сучасної школи. У цей період в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, на підставі чого його ще називають важким, критичним, перехідним. Така оцінка зумовлена багатьма якісними змінами, які нерідко пов'язані з докорінним ламанням попередніх позицій, особливостей активності, інтересів і стосунків дитини.

Це один з найголовніших періодів розвитку особистості людини. У цей період у неї формуються самоідентичність, Образ-Я, самосвідомість, світогляд, ціннісні уявлення та інші важливі сторони, що характеризують особистість.

Зміни відбуваються за порівняно короткий час, здебільшого бувають

несподіваними і надають процесові розвитку стрибкоподібного, бурхливого характеру. Майже завжди ці зміни супроводжуються появою у підлітка суб'єктивних труднощів. Ускладнюється і його виховання, оскільки підліток не підкоряється ефективним щодо молодшого школяра впливам дорослих, у різних формах виявляє непослух, опір і протест (упертість, грубість, негативізм, замкненість). Його поведінка в ряді випадків приймає форму девіантної, тобто такою, що відхиляється від соціальних норм.

Як і в будь-який інший віковий період, у підлітковому віці величезний вплив на розвиток особистості здійснює те соціальне середовище, в якому вона виховується, розвивається, живе. Умови сімейного виховання, навчання у школі, спілкування у групі однолітків, вплив засобів масової комунікації - усе це і багато іншого може виявляти як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості підлітків. Особливості негативного впливу можуть сприяти розвитку їх асоціальної поведінки, що й зумовлює соціальну значимість даного дослідження.

Але особливо важко доводиться підлітку, коли його дорослішання проходить в умовах нестабільності в економічній і культурно-ціннісній сферах розвитку сучасного суспільства, кризи інституту сім'ї. Період, в який підлітки вперше серйозно стикаються з реаліями дорослого світу, і який за змістом наближається до вікової кризи, сприймається ними дуже гостро: вони стають агресивними, неслухняними у спілкуванні з батьками і вчителями, а дехто починають вживати алкоголь і наркотики, поринають у віртуальний світ інтернет-адикції. У такій ситуації навіть найбільш турботливі батьки і педагоги виявляються безпорадними. Не розуміючи, що відбувається з підлітками, вони здійснюють вчинки, що поглиблюють кризовий стан дітей. При цьому часто самі батьки перебувають у стресовому стані, що несприятливо позначається на їх емоційному та фізичному благополуччі.

Таким чином, на окреслену проблему формування та становлення здорової, активної, адаптованої і цілеспрямованої особистості впливає безліч

факторів. А тому, актуальність даної роботи обумовлена важливістю формування повноцінної, всебічно розвиненої і соціально зрілої особистості у підлітковому віці для подальшої щасливої і плідної життєдіяльності людини.

Проблема вивчення впливу навколишнього середовища на формування особистості дітей в пубертатний період хвилює багатьох вчених. Серед найвидатніших зарубіжних дослідників, котрі вивчали умови формування особистості підлітка, були Ф. Бартлетт, Р. Берне, Р. Гарднер, Дж. Келлі, С. Палмер, Д. Раппапорт, К. Роджерс, У. Скотт, О. Харві, Ф. Хольцман, Х. Шродер. У вітчизняній літературі дослідженню особистості підлітка присвятили свої роботи Б.М. Велічковський, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.П. Зінченко, О.М. Леонтьєв, М. А. Холодної, М.Й. Варій та ін.

Розвиток самосвідомості підлітка представлений у роботах Л.І. Божович, М.Й. Боришевського, Т.В. Говоруна, Т.В. Драгунової, А.Г. Ковальова, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Спіркіна, П.Я. Чаматі, І.І. Чеснокової та ін.І хоча у роботах цих авторів проблеми підліткового віку розглядаються з різних сторін, в тому числі і щодо вивчення впливу середовища на розвиток особистості підлітків, однак варто відзначити, що більша частина з цих робіт описує дані експериментів, проведених ще у 70-80 рр. минулого століття. Сучасних експериментальних напрацювань вивчення даної проблеми явно недостатньо, що й становить наукову значущість даної роботи, визначає її **мету** - теоретично дослідити та емпірично вивчити роль навколишнього середовища навчального закладу у формуванні особистості підлітків.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі **завдання**:

- визначити поняття розвитку особистості та охарактеризувати його як одну з основних категорій психології й педагогіки;
- розглянути рушійні сили і умови розвитку особистості дитини у підлітковому віці;
- дати соціально-психологічну характеристику дітей підліткового віку;

- вивчити соціально-психологічні чинники, які впливають на розвиток підлітків;

- емпірично дослідити роль навколишнього середовища навчального закладу на формування особистості дітей підліткового віку.

Об'єкт дослідження - особистість підлітка.

Предмет дослідження - соціальне середовище навчального закладу як фактор розвитку особистості дитини у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження - соціальне середовище, зокрема спілкування та адаптація до навчального процесу, здійснює вплив на розвиток особистості підлітка.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні; методи аналізу, узагальнення та синтезу наявного наукового матеріалу з проблеми впливу середовища на формування особистості підлітка. Теоретичні методи представлені як системний підхід та аналіз психологічної теорії особистості та соціалізації, адаптації, дезадаптації Г. Сельє.

Емпіричні методи представлені спостереженням, контент-аналізом продуктів початкової діяльності та спостереження шкільного психолога, психодіагностичними методиками:

— **Методика діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі**

— **Діагностика комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2)**

— **Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні В.В.Бойка**

— **Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд і шкала К.Ріффа.**

— **Опитувальник «Стильові особливості саморегуляції поведінки»**

— **Методика «Агресивна поведінка» (Є.П.Ільїн, П.А.Ковальов)**

База дослідження: НВО - ліцей Нових інформаційних технологій : Кам'янське; група досліджуваних включала учнів 8-х класів.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в

розширенні знань щодо особливостей розвитку дітей підліткового віку та вплив соціальних факторів шкільного середовища на формування їх особистості.

Практичне значення: результати даного дослідження можуть бути використані шкільними психологами, педагогічними працівниками, батьками, в роботі з підлітками для гармонійного розвитку їх особистості, а також в процесі моніторингу психологічного стану та при наданні психологічної допомоги.

Структура. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами і висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел літератури і додатків.

Результати дослідження надруковані в статті:

1. ВПЛИВ ЧИННИКІВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ. Сергієні О. В., Мельник М. С. The 7th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (December 22-24, 2021) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2021, p. 493-500.

ВИСНОВКИ

Дана робота присвячена дослідженню показників психологічного благополуччя особистості підлітків з різним рівнем впливу на нього. У ході нашого дослідження ми провели теоретичний аналіз літератури щодо визначення поняття розвитку особистості та вважали його як одну з основних категорій психології й педагогіки.

На даний час існує велика кількість теоретичних підходів до проблеми психологічного благополуччя підлітків.

Це питання стало предметом дослідження лише у другій половині ХХ століття. вітчизняній психології зростає інтерес до цієї проблеми

на останнє десятиліття минулого століття. У структурі психологічного благополуччя кожної людини відзначається наявність психологічного здоров'я як ступеня емоційного благополуччя та характер задоволеністю життям. Задоволеність різними аспектами життя постає як чинник емоційного благополуччя та психологічного благополуччя загалом. Психологічне благополуччя є багатофакторним конструктом який передбачає структурний взаємозв'язок культурних, моральних, психологічних, фізичних, економічних пріоритетів і духовних підліткового віці - це усвідомлення школярами сутнісного сенсу якостей свого психічного розвитку та особливостей особистості, усвідомлене пізнання себе, самопізнання.

Формування людської особистості здійснюється під впливом зовнішніх, біологічних та соціальних факторів. Під внутрішніми факторами розуміється власна активність особистості, що породжується її інтересами та іншими мотивами, які реалізуються через самовиховання, а також діяльність і спілкування. Особистість формується в умовах суспільного, конкретного історичного існування людини, її навчання та виховання.

Рухливою силою і головною умовою розвитку особистості дитини

підліткового віку, як ми дізналися, є соціальна ситуація є вихідним моментом ДЛЯ ЪС Ч змін, що відбуваються у розвитку дитини протягом періоду дорослапання Вона визначає форми та шляхи її розвитку, види діяльності, нові гк І чні властивості та якості, що набуваються нею. Усе це і є умовами психолог чного розвитку дитини.

Підлітковий вік вважається найважчим для навчання та виховання. Здійснився перехід від дитинства до дорослості, відбувається серйозна перебудова психіки, зміна умов життя та діяльності. Психологія встановила, що рушійними силами розвитку підлітка є протиріччя між новими потреб ми що породжуються його діяльністю, і можливістю їх задоволення; між зрослими фізичними, інтелектуальними та моральними можливостями підлітка та старими, що склалися раніше, формами його взаємовідносин з старими : «дами та рівнями його діяльності; між зростаючими вимогами до боку суспільства, дорослих, колективу та наявною формою поведінки підлітка.

Психологічне благополуччя підлітків пов'язане наступними особиспсими особливостями: впевненість у собі, адекватна самооцінка, позитивний погляд життя, доброзичливість, товариськість і емоційна стабільній. Забезпечуючи взаємодію цілеспрямованого виховання та впливу середовища, організуючи педагогічно доцільне довкілля, можна розширити сферу ви овних впливів на підлітка, тим самим ефективно керувати процесом особистості із середовищем, використовуючи її виховний потенціал поведене нами дослідження показало, що більшість підлітків мають середі жазники з психологічного добробуту та саморегуляції. Вони схильп довіряти іншим людям, а найголовніше адекватно сприймають критик ; а реагують на неї, мають менше устремлінь та цілей; їхнє життя часом позбавлене сенсу, вони відчуває занепокоєння з приводу деяких особистих якостей, хочуть бути не тими, ким є.

Досліджувані змушені використовувати гнучкі маніпулятивні

стратегії для управління своїм оточенням, щоб уловлювати чи створювати умови та обставини що підходять для задоволення особистих потреб та досягнення цілей , межах та можливостях. Підлітки частіше виявляють егоцентризм стосовно інших, перебувають у пошуку себе. Вони не завжди замислюються про своє майбутнє і вважають за краще жити «тут і зараз». Але, в той же час вони можуть виявляти вміння контролювати себе, планувати і організовувати свої дії та свою діяльність, вміють гнучко реагувати на зміну умов, висувати та досягати мети усвідомлено.

Підлітки, які навчаються на «відмінно», мають сформований комплекс якостей особистості, що дозволяє їм при виконанні діяльності спиратися на власні знання, судження, особисті якості. Підлітки, які навчаються на «добре» вміють ставити перед собою цілі, прагнуть автономно не завжди можуть підлаштовуватися під обставини і мають труднощі прийняттям себе. Випробувані, що мають низьку формальну успішність часто відчують труднощі у самоприйнятті, не завжди можуть ставити перед собою цілі і планувати їх досягнення. Вони схильні виявляти недовір з оточуючих і прагнуть пізнання себе.

У роботі були встановлені чинники впливу шкільного середовища на становлення особистості підлітків, їх соціалізацію. Визначена успішність навчання як фактор розвитку особистості та свідомство адекватності соціально - психологічної адаптації підлітка. Результати дослідження також свідчать про важливість для соціалізації особистості підлітка особливостей спілкування та комунікації в середовищі однолітків

Ця тема дуже актуальна в наш час, оскільки підлітковий вік - час входження у доросле життя, засвоєння моральних норм і цінностей, корисних.

Якщо дорослі зуміють зрозуміти підлітків, своєю чуйною участю та уважністю допоможуть їм плавно увійти до дорослого життя, процес

соціалізації у дітей пройде гладко і суспільство набуде гідних, повноцінних, розвинених і цікавих особистостей.